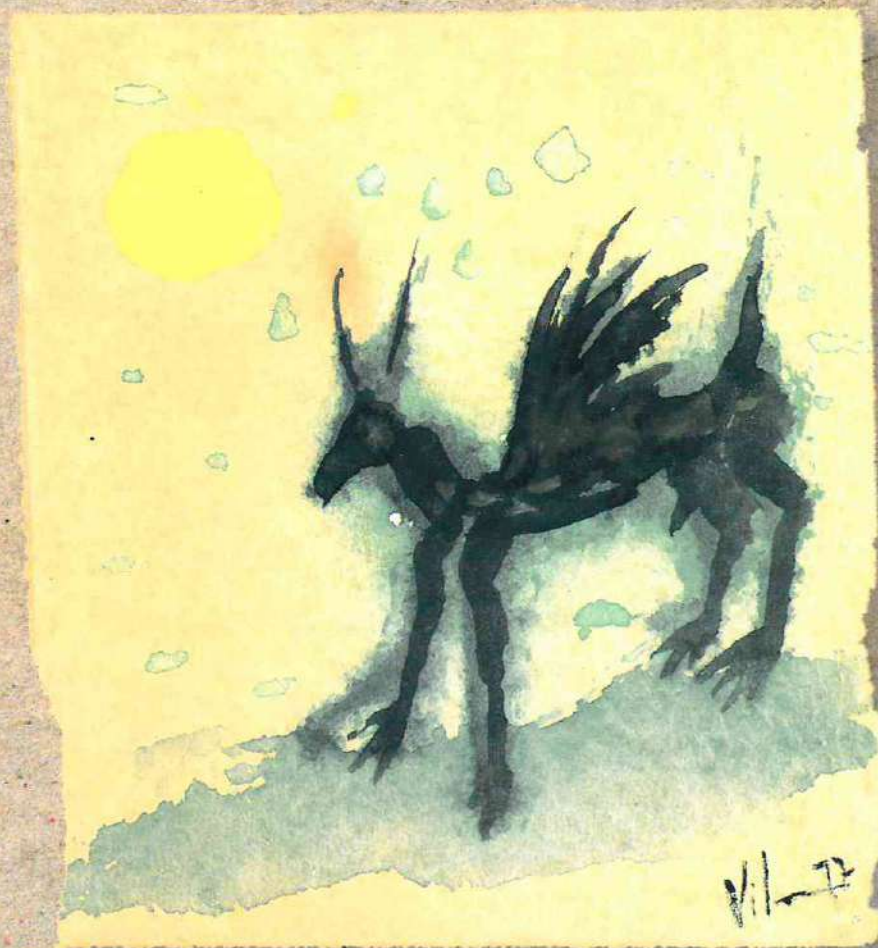

P A P E R S

DE LA COSTERA

12

Novembre del 2001
Associació d'Amics de la Costera
2.500 pts. / 15 €

EDITA:

COL-LABORA:

Excm. Ajuntament de Xàtiva
Regidoria de Cultura

DIRECCIÓ:
Joaquim Corts

CONSELL DE REDACCIÓ:
Alfred Boluda, Josep Cerdà, Josep Vicent Martínez, Antoni Martínez,
Cèsar Pla, Germà Ramírez i Vicent Torregrosa

DISSENY I MAQUETACIÓ:
Joaquim Corts i Vicent Tormo

IL·LUSTRACIONS:
Ricard Vila

© PAPERS DE LA COSTERA, Xàtiva 2001
© Dels articles i les il·lustracions, els autors
© De les característiques d'aquesta edició, Associació d'Amics de la Costera

IMPRIMEIX:
Gràfiques TORMO - Xàtiva

DIPÒSIT LEGAL:
V-3877-2001

I.S.S.N.:
0214-9893

COMANDES I INTERCANVIS:
Associació d'Amics de la Costera, Carrer Noguera, n.º 10, 46800 Xàtiva

LA FUNDACIÓ DE MONTSANT

Notes al voltant del monestir de Montsant o Santa Magdalena de l'Algema de Xàtiva
MARIANO GONZÁLEZ BALDOVÍ

Aquest treball està basat en un informe redactat en setembre de 1998 a petició de la Direcció General de Patrimoni Artístic amb motiu de la celebració del 700 aniversari de la fundació del Monestir de la Valldigna.

Quan després de prendre Xàtiva el rei Jaume I va repartir les terres, cases, molins i d'altres immobles i predis de la població, es va reservar per a ell aquells béns que va jutjar convenient pel seu valor estratègic o econòmic, entre els quals podem citar: l'al·màssera de la cera, el bany de la moreria i, en especial, els dos castells i les cases reials de l'Algema que, segons diuen alguns autors, havien estat la seu del governador islàmic de la ciutat i passaren a constituir la residència reial de Xàtiva. Com a tals cases reials les cita la Crònica de Jaume I en el passatge que refereix la reconciliació del monarca amb l'infant Pere, qui «es presentà a nós a les nostres cases de Xàtiva¹». Molt més explícitament apareixen anomenades en la Crònica de Martí de Viciana i en el manuscrit conegut com *Relación de Fabián y Fuero*, redactat en 1790 però el text del qual està extret de dita obra: «Y entonces, el rey don Jaime, nieto y sucesor del rey fundador, con privilegio dado en Valencia a quatro de junio del año trescientos y ocho, concedió a las religiosas del citado monasterio de Alzira la Algema, que era una casa real fundada en la cuesta del castillo de Xàtiva para que hiciesen allí monasterio y trasladasen a él²».

La Casa reial de l'Algema estava situada en una lleugera elevació del terreny existent entre els castells i la ciutat, dins del primer recinte murat que més tard s'anomenaria el bellverí. La seua situació era la més resguardada i estratègica de tot l'albacar, no només per les característiques topogràfiques i per les defenses, sinó també perquè disposava d'un gegantesc aljub.

Degut a la carència de documentació que descriga l'Algema³ així com a la d'excavacions arqueològiques sistemàtiques del recinte, desconeixem les característiques, l'estructura i la cronologia del conjunt d'època islàmica, com també les de les construccions resultants de les reformes que dugueren a terme els tres monarques de la dinastia catalanoragonesa que posseïren el recinte i les seues edificacions, Jaume I, Pere III i Jaume II.

LA FUNDACIÓ DEL MONESTIR DE SANTA MARIA MAGDALENA DE L'ALGEMA O DE MONTSANT

Si bé fins ara s'havia donat com a data del trasllat de la comunitat de religioses la de 1320, sabem que setze anys abans, és a dir, en 1304, ja s'havia produït una donació de cases al monestir de Santa Magdalena d'Alzira, que havia quedat molt danyat per una avinguda del Xúquer, perquè es traslladara a Xàtiva⁴. Uns anys després, el 4 d'agost de 1314, Jaume II va escriure a l'abat de la Valldigna comunicant-li la seua decisió que les monges del monestir de Santa Magdalena de Xàtiva adoptaren l'hàbit del Cister i quedaren sota la custòdia i tutela del monestir de la Valldigna⁵, fet que també comunicà en la mateixa data a la priora i comunitat de religioses⁶. Però segons un altre registre de la Cancelleria reial, el 1318-19 la comunitat de Santa Maria Magdalena es va traslladar de nou a Alzira, trasllat que Villanueva, en el tom 1, pàgs. 10 i 11 del seu *Viaje literario a las iglesias de España*, situa en 1316.

Posteriorment, mitjançant document datat en Saragossa el 8 d'octubre de 1320, el monarca va donar a la comunitat *domus nostram quam habebimus in Xativa vocatum Algema*⁷ —és a dir: la casa nostra dita de l'Algema, que tenim a Xàtiva— perquè edificara un monestir, i per dit motiu s'ha pensat que eixa era la data de fundació, la qual s'hauria degut a la necessitat de traslladar-la per causa d'una inundació que va assolir el monestir de les monges de Santa Magdalena de Montpel·lier d'Alzira.

Aquests successius trasllats i retorns de la comunitat de monges d'Alzira a Xàtiva i viceversa sembla que es deuen a reiterades inundacions del Xúquer que danyaren i feren inservibles les edificacions del monestir alzireny, del qual sabem que estava situat en el raval de Santa Maria de la citada població, a la vora del riu: «Por las avenidas de aguas se iba arruinando», diu el manuscrit de Fabián y Fuero. En qualsevol cas, les dades són un poc confuses i contradictòries atés que a les distintes dates que dóna Villanueva cal afegir la de 1308 que l'arquebisbe de València dóna com a any de fundació, encara que potser corresponga a alguna confirmació del primer trasllat.

Cal preguntar-se per què, dels possibles nuclis urbans

on poderen ser traslladades les monges, en especial València, en totes les ocasions va escollir Xàtiva, i caldria també considerar la raó per la qual també en totes les ocasions el monarca els va donar la seua Casa Reial o les refugià o acollí en ella i no en un altre recinte. És que no li interessava aquesta propietat? S'havien portat endavant reformes en les fortificacions que la feien inservible en cas de setge? S'havia millorat la zona de la celòquia del Castell de manera que la residència que posseïa en la part baixa era innecessària? Són altres tantes preguntes per a les quals no tenim cap resposta. I per últim, a quina circumstància es deu el fet que el monarca decidira que havien de vestir l'hàbit del Cister?

En qualsevol cas, Jaume II el Just revocà les disposicions que el seu avi Jaume I havia donat quan fundà el monestir d'Alzira: dotà el nou monestir de Xàtiva, en realitat continuador del primer, perquè poderen viure de les rendes tretze monges, excepte que l'increment dels ingressos permetera mantenir a més religioses, i va posar a la comunitat sota l'autoritat de l'abat de la Valldigna.

Segons els registres que va consultar Villanueva i les relacions que figuren en els llibres de censals que hem consultat, les monges professes en Montsant procedien majoritàriament de les famílies nobles xativines i algunes de les de València. Martí de Viciano va incloure a la seua *Crònica* una relació d'abadesses, encara que va ometre dues d'elles, els anys de l'abadiat de les quals foren catorze entre ambdues. És com segueix:

- Alamanda Clariana, abadessa durant seixanta-dos anys.
- Llúcia Serra, germana del cardenal de Catània, natural de Xàtiva, trenta-sis anys.
- Joana Canyell fou abadessa durant vint-i-sis anys.
- Isabel Baró, huit anys.
- Donya Gualdona Despuig, de la mateixa família xativina que el virrei, setze anys.
- Francisca Ferran, pertanyent a un llinatge de Xàtiva que després emparentaria amb el segon bisbe de Teano de la Casa de Borja, dos anys.
- Isabel Malferit, de la família de Xàtiva que posseïa el lloc d'Aielo, quinze anys.
- Donya Maria Rotlà, de família xativina, abadessa durant cinquanta-un anys. Elegida cap a 1499.
- Donya Leonor Despuig, sis anys.
- N'Àngela de Fenollet, de la família que ostentava hereditàriament la batlia de la ciutat, fou elegida el 6 de desembre de 1556 i encara era abadessa el 1570.
- Lluïsa Tachs, que era abadessa en el moment de la supressió del monestir, el 1579. No esmentada per Viciano per raons cronològiques.

Als capítols celebrats en eixe mateix any per a capbrevar els censals pertanyents al monestir, que hem consultat a l'arxiu del Regne de València, figuren deu religioses: Àngela Fenollet, abadessa, Jerònima Destorrent, priora, Catarina Jornet, Magdalena Bellver, Benedicta Morello,

Margarita Sanç, Francisca Marsilla, Joana Escrivà, Àngela Guitart i Maria Joana Alòs, set de les quals perteneixen a coneguts llinatges xativins de nobles, cavallers o ciutadans, i una, Francisca Marsilla, era filla d'un comerciant establert a Xàtiva.

LA SUBSTITUCIÓ DE LA COMUNITAT DE MONGES PER UNA ALTRA DE FRARES

En 1580, la comunitat de monges fou substituïda per una altra de frares del mateix orde després de produir-se un descat la versió oficial del qual ens dóna, una vegada més, Villanueva. Segons aquest autor, les monges de Montsant es resistiren a obeir la disposició emanada pel Concili de Trento, que obligava les religioses a viure en clausura amb l'argument que entre les promeses o vots que havien realitzat a l'ingressar en l'orde del Cister no figurava el fet de viure tancades. No obstant això, contrasten les raons segons les quals les monges desitjaven continuar amb una vida regalada, amb la visió que d'elles ens va transmetre Viciano, de persones de vida *austera y trabajada* que estaven apartades de la ciutat i de la conversació dels seus devots i benefactors. És a dir, com si viviren en clausura.

Trenta anys abans que escrivira Viciano, Claude de Bronseval, secretari d'Edme de Saulieu, abat de Claraval que va visitar els monestirs Cistercencs d'Espanya i Portugal, deixà una relació escrita de dit viatge en la seua obra *Peregrinatio hispanica*⁸, les observacions de la qual poden aportar-nos alguna llum que ajude a interpretar les raons per les quals els coetanis consideraren que les monges no portaven una vida ajustada al seu estat. Les objeccions apuntades en aquest manuscrit de 1532 són: que no menjaven en comunitat, que sota de l'hàbit portaven vestits de colors i que acompanyaven els cants amb l'orgue, fet que estava expressament prohibit.

Els autors a càrrec dels quals va estar la traducció i l'edició crítica del text de Bronseval opinen que una altra de les objeccions fetes pel visitador fou que la cuina del monestir estiguera atesa per tres dones negres, —aquests autors també les anomenen morisques, com si els termes foren sinònims— però nosaltres discrepem de la seua interpretació perquè el text original, que, efectivament cita les cuineres negres, no fa en canvi cap observació negativa al voltant del color o de la condició de converses de les criades perquè aquest fet no constituïa una raresa en l'època ni menys una contravenció de ninguna norma, doncs en la Xàtiva dels segles XVI i XVII, però no solament ací, era molt freqüent que les persones de posició econòmica benestant adquiriren captius del Magrib, de Turquia o de l'Àfrica negra⁹.

En qualsevol cas, com a conseqüència de la negativa a acceptar les disposicions conciliars, les monges foren

dispersades per altres monestirs i en el seu lloc portaren al convent tretze monjos cistercencs observants de la Valldigna.

Ens hem preguntat si és creïble que una comunitat de monges s'oposara al compliment d'unes disposicions els valedors majors de les quals eren la corona i la mitra valentina, atès que no era difícil aventurar quin seria el resultat del desafiament. Sens dubte, és poc versemblant la versió que ens ha arribat, i pensem en la possibilitat que es deguera a altres raons que foren convenientment ocultades.

Una raó que hem considerat como a possible és que els Cistercencs de la Valldigna tingueren molt d'interés d'obtenir la possessió dels béns o les rendes de la comunitat de monges. Però, per aquell temps, les rendes del monestir no depassaven les 700 lliures anuals, de les quals s'assignaren 547 per a sustent i vestit de les monges expulsades mentre visqueren. I, donat que de la notícia que ens va transmetre Villanueva no es desprén que en el moment de la substitució el monestir de Montserrat fóra dotat amb més béns, el motiu subjacent a la dispersió de les monges no degué ser econòmic, doncs la diferència entre ambdues quantitats no justifica per si sola la mesura.

Una altra raó podria ser que el monestir de la Valldigna volguera tenir una casa en la capital de la governació com

a mitjà d'aconseguir la informació i la influència necessàries per a protegir els seus interessos —per exemple, en les conflictes de jurisdicció i en el dels límits dels bovalars del ramat de la vall—. Aquesta pareix més versemblant encara que difícil de provar. Per descomptat, no hi ha dubte que, arran de la substitució, els abats de la Valldigna s'asseguraren el control del priorat de Xàtiva, per tal com els seus monjos els estaven subjectes tant en allò espiritual com en allò temporal. Així per exemple, el càrrec de prior de Montserrat requeria sobre l'abat de la Valldigna, el qual escollia un president per regir, per delegació d'aquell, la comunitat xativina. El priorat no tenia capacitat legal per a signar cap acte conventual sense el consentiment de l'abat.

Respecte d'açò, il·lustren molt bé la dependència absoluta del monestir de la Valldigna les explicacions donades pel procurador del priorat de Montserrat. El 2 de novembre de 1820, amb motiu d'una de les exclaustacions, seguint instruccions de l'Intendent de l'Exèrcit de València i Múrcia, es presentaren en Montserrat En Mariano Ortoneda, secretari de l'Ajuntament, i dos regidors síndics per a inventariar els béns del convent per a evitar que foren alienats, «asegurando el P. Procurador Climent que desde que invadieron los franceses la presente ciudad no ha havido en dicho monasterio vaso sagrado alguno, como que para decir misa

tenían que pasar diariamente a las hermitas de San Josef o San Feliu, no muy distantes de él, y tres casullas con un alva que había las pasó al monasterio de Simat en la semana anterior de orden del abad...¹⁰»

EL CONJUNT CONVENTUAL

Les úniques dependències que cita la documentació que coneguem són: el claustre, el palau abacial¹¹, i l'església. Probablement era una construcció del segle XIV, com cal esperar de la majoria del conjunt atenent-nos a la data de fundació, i per la qualificació de *antigua* per a la seua fàbrica que li va donar el redactor dels informes dels danys ocasionats pels terratrèmols de 1748¹². Per l'obra de Villanueva sabem que fou reformada en el segle XVIII: «Estos años pasados han reformado la Iglesia antigua, estrechándola y dándole un orden más proporcionado; acaso con esta ocasión habrán perecido los vestigios que quedaban del coro antiguo». Segons açò, dita reforma hagué de consistir en l'enderrocament del cor, i en la construcció d'una volta de canó, probablement amb llunetes i arcs faixons com en l'església de Sant Francesc, i de capelles laterals, fet que explicaria la necessitat d'estretir la nau recreixent els pilars, no solament per a sustentar la volta sinó també per a donar profunditat a les capelles.

Al llarg de la seua existència, el monestir de Montsant o de Santa Magdalena experimentà diversos canvis d'estat jurídic perquè en la dita *Relación de Fabián y Fuero*, entre tots els convents de Xàtiva, així denominats al document, el de Montsant és l'únic que figura com *Hospicio*¹³ i no com a convent. Els autors de la traducció del text de Bronseval anoten també que: fou sanatori i escola de novicis de l'orde; que s'establí allí una escola de gramàtica i filosofia per als religiosos de la Valldigna; que en 1737 es dugueren a terme unes obres considerables per tal d'habilitar el monestir com a col·legi, i que durant l'epidèmia de còlera de 1835 s'instal·là allí un hospital i més tard un asil de pobres.

Les notícies referents a les edificacions del conjunt conventual són gairebé nul·les. A l'informe encarregat en 1842

per l'Ajuntament a un fuster i un mestre d'obres perquè valoraren tots els convents de la ciutat que havien passat a control municipal, el convent de Montsant figura sense utilitat alguna, per la qual cosa el consideraren susceptible d'enderrocament per tal de vendre els seus materials: fusteria, forja i teules. Finalment, el 31 de juliol de 1855, segons notícia que prenem del text de Calero y Sala, l'Estat va vendre la finca a n'Antonio Cardona Sales, el qual la va enderrocar per a vendre els seus materials.

Probablement, es pensà en destinar el seu solar a terres de cultiu i a casa d'esbargiment, casa que a principis de segle va pertànyer a la família de Juan Gil-Albert, com evoca aquest escriptor en alguna de les seues pàgines. Potser eixe destí va fer que l'enderrocament no fóra total perquè portar-lo a la pràctica era més car, de manera que quan arribaren a una cota que els paregué suficient es detingueren i tiraren terra de conreu sobre els enderrocs i sobre l'edificació que quedava dempeus. Per això, en l'actual mur del nord de tancament de la finca, pot veure's encara la sòbria porta de mig punt, que es conserva des del llindar, un poc soterrat, fins a l'inici de les llargues dovelles. Aquesta porta que es distingeix al dibuix de Wyngaerde és la que el text de Bronseval descriu com situada a l'esquerra de l'entrada del monestir, per on accedien al temple els fidels, la qual cosa indica que el temple tenia, almenys, dues portes: una que requeia a l'exterior, que és la que perdura parcialment, i una altra que donava a la clausura, quasi amb seguretat al claustre.

CONCLUSIONS

La fundació del monestir de Montsant o de Santa Maria Magdalena de l'Algema per Jaume II el Just per a una comunitat de monges es va dur a terme entre 1304, data del primer trasllat des d'Alzira, i 1320, en què quedaren definitivament assentades en Xàtiva. La proximitat temporal existent entre la seua fundació i la del monestir de la Valldigna junt al fet que el monarca va voler que les monges vestiren l'hàbit del Cister i depengueren d'aquest últim indiquen la clara voluntat reial de vincular ambdues fundacions.

Document 1.- 28.1.1547.- "Ací comença lo llibre e capbreu dels censals de carta de gràcia del monestir de Monsant del orde del Sistell, construït dins los murs de la ciutat de Xàtiva, sots invocació de la benaventurada apostolesa e molt amada de Nostre Senyor Jesucrist de la Gloriosa Sancta Maria Magdalena". ARV. Clero, llibre 1896, f 81. Al foli 94 hi ha una anotació al marge que diu: "Memòria per als pares de Monsant" (els quals entraren en 1581).

Document 2.- Venda d'un censal. 5.9.1549. "E après, a V de setembre any MD49, la Rvda. y noble Sr^a abadesa e totes les monges velnegrades, ab acte rebut per mí Lluís Blasco, notari, feren revenda dels 83 sous 4 diners censals a:n Jaume Terranet, menor de dies." ARV. Clero, Llibres, Censos de Montsant. N° 1894, f 147.

Document 3.- Rebut de certes quantitats lliurades per Joan Vilar al monestir. 1570.- "Na Maria Angela Fenollet, abatisse, Heronime Destorrent, priorisse, Caterine Jornet, Magdalene Bellvera, Benedicte Morello, Margarite Sans, Francisce Marsilla, Joanne Scrivà, Angele Guitard et Marie Joane Alòs, monialium velli nigri ac conventualium conventus et monasterii Montis Sancti, ordini sustericencis in monti castri civitatis Xative constructi, convocatarum et congregatarum sono campane de mandato dicte abatise in palacio abadiali dicti conventus, existente coram claustro, confabulatorii dicti conventus et monasterii confitentium et asserencium esse maiorem partem monialium dicti conventus idonearum ad infra. Per agenda nomine voce et vice dicti conventus et monasterii confitentes habuisse et recepisse a magnifico Michaelae Joanne Vilar dicte civitatis Xative cive, oneratore predicti censualis, presente et acceptante suis omnimodis voluntatis realiter numerando in presentiam notarii et testum infrascriptorum centum octuaginta septem solidos et sex denarios monete realium Valencie eisdem et dicto conventui et monasterio debitos et pertinentes racione et causa laudimii predictae vendicionis et carricamenti censualis facta gracia de residuo et quia etc. renunciarunt etc., et predictum originalis carricamenti censuali instrumento tamquam de harum licencia consensu et voluntati factum illud laudarunt etc. a prima linea etc., salvis etc., actum est hoc Xative die vicesima nona mensis augusti de anno a nat. Dni. millessimo quingentesimo septuagesimo presentibus testibus magnificis Onufrio Ferran Morello, generoso et Joanne Francisco Vezerra, legum doctore, civitatis Xative habitatoribus." *Carregament de censal de 333 sous 4 diners per Miquel Joan Vilar, a favor de Gaspar Sanç, per preu de 250 lliures.* ARV. Clero llibres 1894. Quatre folis solts i sense títol que contenen un trasllat del notari Gaspar Martí.

Document 4.- Venda d'un censal per 250 lliures. 27.3.1610.- Pere Alemany, mercader y Maria Anna Domènech, sa muller, veneren a D. Joan Ceva, abat de Valldigna y prior de Monstant 250 sous per preu de 125 lliures. ARV. Clero, llibres, cens de Montsant. n° 1894. f 147.

Document 5.- Danys en el convent causats pels terratrèmols. 1748. (El text original té esborraments i interpolacions, per la qual cosa hi ha algunes construccions sintàctiques defectuoses). "Aunque este convento es de fábrica antigua, en partes se halla algo consentida (y) en otras tiene bastante firmeza, y está por los terremotos maltratado el ángulo de la parte de poniente y amenasava ruina, estava consentida y aora mucho más. También amenasava total ruina las paredes de los claustros que confinan con la iglesia a medio día y poniente, por las grandes grietas que se han hecho en las bóvedas, las que antes no havían. Todo lo qual es conforme a las declaraciones de los expertos hechas en esta razón que paran en mi poder y no se comprenden en la presente...". Año 1748. *Visuras de los daños causados por los terremotos en Casa de la Ciudad, hospital, lonja, almodín, templo de Santa Tecla y torre de San Francisco de la ciudad de Játiva.* AMX. Lligalls, Expt. 2558.

A més a més, a l'ARV, secció de Clero, hi ha la següent documentació relativa al Monestir de Montsant, que no hem consultat per considerar-ho excessiu per a l'assumpte que ens ocupa:

Llibres: n° 1894 (únic consultat), i n^{os}: 2350, 736, 654, 459, 3157, 4074, 4010, 3160 i 825.

Lligalls: n° 243, caixes 629, 630 y 631. N° 244, caixes 632 y 633. N° 245, caixes 634, 635 i 636. N° 246, caixes 637, 638 i 639. N° 247, caixes 640, 641 i 642. N° 248, caixes 643, 644 i 645. N° 249, caixes 646, 647 i 648. I N° 250, caixes 649, 650 i 651.

CITES BIBLIOGRÀFIQUES

JAUME I.- CRÒNICA

Jaume I rep l'infant Pere en les Cases reials de Xàtiva. c. 1270.- "I al cap de tres o quatre dies, l'infant ens trameté missatge dient que nós li enviéssim el bisbe de València i dos cavallers en què nós confiéssim; i ho férem. I nós ens n'anàrem a Xàtiva, i deixàrem establerta Alzira. I quan fórem a Xàtiva vingué a nós el bisbe de València, i ens digué reservadament, en gran secret: —Senyor, sapigueu del cert que l'infant es vol posar incondicionalment en mans vostres i es vol acollir a la vostra mercè, i que farà el que vós vulgueu, i vindrà a Xàtiva—. I ens plagué molt, i això fou el dimecres abans de Nadal. I vingué aquell dia amb tot el seu acompanyament, i es presentà a nós a les nostres cases de Xàtiva; i nós ens aixecàrem en atenció a ell, i l'acollirem bé i joiosament quan veiérem que tan humilment venia vers nós. I li diguérem que prengué posada, i que al matí parlaria amb nós. I ell ens digué que no aniria a cap posada ni enlloc del món, ans ens pregava i ens demanava la mercè que nós enviéssim a cercar els nostres cavallers i bons homes de vila..." Jaume I, Crònica. Volum IX, 520.

Notícies referents al monestir.- "Otro sí en las vertientes del castillo en la parte del albacar hay un monasterio de monjas so título de Santa Magdalena, por otro nombre llamado Monte Santo, donde residen XXV monjas, con vida austera y trabajada, por estar apartadas de la ciudad, y de la conversación de sus devotos y benefactores, y por no tener renta ordinaria más de siete cientos escudos. Este monasterio primero fue fundado por el venturoso rey don Jayme en Algezira junto al arraval de Sancta María a la orilla del río: y por las crecidas del río vino ha arruynarse y del todo se perder. Entonces el rey don Jayme nieto y successor del rey fundador con privilegio dado en Valencia a III de Junio del año MCCCVIII concedió a las monjas del dicho monasterio la Algema que era una casa real fundada en la cuesta del castillo de Xàtiva, para que en ella se mudassen y trasladassen el monasterio. Y así fue, que salieron de las aguas y se subieron en el monte sancto para se salvar dellas. En este monasterio de monte sancto después de la traslación de las aguas han presidido las abadesas siguientes. Primeramente, Alamanda Clariana presidió sesenta dos años. Lucía Serra, hermana del cardenal Serra, presidió veynte seys años. Ysabel Baró presidió ocho años. Gueraldona Dezpuig presidió XVI años. Francisca Ferrán presidió II años. Ysabel Malferit presidió XV años. Doña María Rotlà presidió LI años. Doña Leonor Despuig presidió VI años. E agora preside doña Àngela de Fenollet, la qual a seys de Deziembre año de MDLVI fue electa en abadessa. De manera que han sido doze abadessas. En este convento hay un algibe hecho por los antiguos y qual convenía para la casa real, cubierto de bóveda con arcos grandes y una escalera de piedra para baxar en el qual tiene de longitud noventa palmos y de latitud sesenta palmos y otros sesenta de hondura y en este tiempo estava lleno de agua pluvial y muy buena; dixéronme las reverendas madres que tenían provado que en cada un palmo havia X mil cántaros de agua." Vicianà, *Crònica*. Tercera parte. 1563. Pág. 372, 373.

JOAQUÍN LORENZO VILLANUEVA. VIAJE LITERARIO A LAS IGLESIAS DE ESPAÑA. 1803

La fundació de Montsant i la posterior substitució de les monges per frares.- "También te acordarás de haber oído que (7) el Real Priorato de Monsant, del Orden del Císter, situado a la parte oriental de la falda del castillo y habitado ahora por Monges de Valdigna, fue en lo antiguo monasterio de Religiosas. En efecto, a esta casa Real, dicha Algema, trasladó el Rey D. Jaime II de Aragón las religiosas agustinas que había fundado en Alcira su abuelo D. Jaime I en el año 1273. Esta traslación se verificó en el de 1316, mandando que conservasen el título de Santa María Magdalena, y que vistiesen el hábito del Císter, quedando sujetas al Abad de Valdigna. De la austera vida de estas religiosas hace mención Vicianà 3 part. fol 160. Más en los tiempos del B. Juan de Ribera por justas causas fue destruida dicha fundación, y las religiosas trasladadas al monasterio de la Zaydía, extramuros de Valencia. Seguidamente tomaron posesión de dicha casa los monges de Valdigna que hoy la habitan. Estos años pasados han reformado la Iglesia antigua, estrechándola y dándole un orden más proporcionado; acaso con esta ocasión habrán perecido los vestigios que quedaban del coro antiguo. Consérvase todavía en ella un lienzo, que creo ser de la escuela de Ribalta." Villanueva, *Viaje...* tomo 1, págs. 10 y 11.

(7) *El Real Priorato de Montsant...* fue en lo antiguo monasterio de Religiosas. El Rey D. Jaime II de Aragón, llamado el Conquistador, en su Real privilegio dado en Alcira a 16 de septiembre de 1273 fundó un monasterio de la Orden de Santa María Magdalena, dicha de Mompeller, en la villa de Alcira, cerca de la puerta de S. Gil, que lindaba entonces por el camino de Alberique con tierras de Pedro de Pexolnella, por el de Cabanas con tierras del mismo rey, y con tierras de Toda, viuda de García de Olit; cuya fundación ofreció a Doña Timbos, priora del monasterio de Mompeller (al qual como a matriz sujetaba este nuevo de Alcira) y a Bonaños, Cullelma y Auda, monjas todas fundadoras de este monasterio; para cuya dotación señaló ciertas rentas, censos y derechos que el rey tenía en la ribera del Xúcar y distrito de Xàtiva con pleno dominio de luísimo y fadiga, además de la enfiteusí, y sin obligación de pagar al rey derecho alguno; pero con condición que edificase el monasterio con el nombre y de la orden de Santa María Magdalena de Mompeller; y no edificándolo, volviese todo al rey; y que en dicho monasterio hubiese trece monjas y no más, que perpetuamente rogasen a Dios por su alma y las de sus padres; a no ser en caso que el monasterio se mejorase, de forma que pudiese mantener más religiosas; queriendo que las rentas sobredichas (que van especificadas en la dotación) sirviesen para los usos de dicho monasterio, sin que se transportasen al monasterio de Mompeller, ni a otros lugares. Y así se efectuó y permaneció muchos años la fundación.

Más el Rey D. Jayme II de Aragón, nieto del Conquistador en su Real privilegio dado en Zaragoza a 24 de setiembre de 1320, considerando que el monasterio edificado por su abuelo en Alcira había sido destruido por una grande avenida del Xúcar, y que sin grave peligro de la comunidad no podía reedificarse allí mismo, concedió a dicha priora y monjas una casa que el rey tenía en Xàtiva, llamada *Algema*, a la qual se trasladasen y fundasen un monasterio con el título de Santa María de Algema. Hízose así, y por la cordial devoción que profesaba aquel rey a la Orden Cisterciense, consiguió gracia especial del Sumo Pontífice Juan XXII (como consta por su bula dada en Aviñón a 22 de julio, año Iº de su pontificado) para que el monasterio que antes era de Santa María Magdalena de Mompeller, se intitulase Santa María Magdalena de la Algema, y que las monjas, dexando su antiguo hábito e instituto, que no se ha podido averiguar cual fuese, abrazasen y profesasen el de la Orden del Císter, sujetándose a su regular observancia y disciplina, como lo hicieron; encargando al Abad de Valdigna el cuidado, visita y corrección de dichas religiosas, gobernándolas por monges sabios, prudentes y virtuosos.

Acomodadas así las religiosas y trasladadas a mejor sitio y casa, y abrazando el nuevo instituto, proveyó el rey a su subsistencia por el privilegio dado en Valencia a 10 de enero de 1320, por el qual sin que se obstase la disposición del fundador del monasterio de Alcira, confirmó la donación que hizo su abuelo, trayendo, dando y confirmando de nuevo a la abadesa que era y por tiempo fuere y a su comunidad del monasterio de Santa María Magdalena de Algema del Monte Santo de Xàtiva, los mismos bienes que en el privilegio de donación de su abuelo se expresan, y revocando la enagenación puesta por él mismo.

En breve se fue poblando el nuevo monasterio de Monsant de señoras de la primera nobleza del reino, como parece por los registros y aranceles de sus profesiones religiosas. Y encargados de su dirección y gobierno espiritual y monástico los abades y monges de Valdigna, en conformidad y cumplimiento de lo mandado por Su Santidad en la Bula de erección y establecimiento del monasterio, floreció en él por más de doscientos años la disciplina regular, dando las religiosas copiosos frutos de honor y honestidad, como consta de las visitas,

que conforme a los estatutos del Císter hacían en sus debidos tiempo los abades de Valdigna, como padres inmediatos y ordinarios de dicho monasterio, las cuales existen originales en le archivo del de Valdigna.

Pero habiéndose celebrado el santo Concilio de Trento, en que por punto general se estableció la clausura en los conventos de monjas, se resistieron las de Monsant a recibir este decreto, con pretexto que fuera de la estabilidad expresa en su profesión, jamás habían votado, ni obligándose a la clausura; por donde dieron que sospechar que esta su resistencia nacía de la propensión a vivir con más anchura y libertad. Habiendo llegado esto a noticia de Felipe II, zeloso executor de los decretos sacrosantos del Concilio de Trento, tomó a más esta oposición de las monjas de Monsant, que como dotador y único patrono de aquel monasterio impetró una Bula del Papa Gregorio XIII, dada en Roma el 12 de setiembre de 1579, en la qual nombra Su Santidad por jueces comisarios apostólicos al B. Juan de Ribera, patriarca de Antioquía y arzobispo de Valencia, y al abad del Real Monasterio de Poblet, para que bien informados de los procedimientos de dichas trece monjas de Monsant, las trasladasen a otros monasterios del orden del Císter, donde floreciese la regular observancia; señalándolas de las rentas de dicho monasterio de Monsant lo que fuere necesario para su vestuario y sustento; y en lugar de ellas pusiesen otros tantos monjes Cistercienses observantes.

Recibido el Breve por dichos comisarios apostólicos y reales, y tomada la debida información, declararon que debían mandar y mandaron que dichas religiosas de Monsant fuesen transferidas al monasterio de la Virgen de Gracia, vulgo de la *Zaidía*, extramuros de Valencia, y que en lugar de ellas se introduxesen y viviesen trece monjes del monasterio de Valdigna; que de las rentas del monasterio de Monsant se diesen anualmente treinta y tres libras para el sustento de cada una, y siete libras para vestuario; y a la reverenda doña Luisa Tachs, actual abadesa de dicho monasterio, le señalaron sesenta libras; lo qual había de durar mientras viviesen. Y por quanto dicho monasterio de Monsant había sido regido por los abades de Valdigna, ordenaron que los trece monjes fuesen de su monasterio, y no de otro, y que todos los bienes, derechos, acciones, censos, rentas, frutos y derechos enfitéuticos fuesen adjudicados (para el sustento de dichos trece monjes de Valdigna, en consideración a que las rentas que tenían dichas monjas apenas llegaban a la suma de setecientas libras) al abad y convento de Valdigna, a cuyas expensas debía efectuarse la traslación de las religiosas. Mandaron asimismo que los trece monges estuviesen sujetos en lo espiritual y temporal a dicho abad, y que este se llamase Prior de Monsant, y que uno de los conventuales se llamase Presidente, y sea el que eligiere el abad; de manera que dicho presidente y los demás que habiten en Monsant no puedan hacer ni firmar acto conventual, sino con licencia, consentimiento y presencia del Abad de Valdigna, el qual visite, corrija y castigue en caso necesario a los de dicho Priorato, y no otro alguno. Todo lo qual consta de la sentencia dada por dichos comisarios apostólicos en el palacio arzobispal de Valencia a 29 de febrero de 1580.

Habiéndose notificado en debida forma esta sentencia a la abadesa y monjas de Monsant en 9 de marzo 1580, a la que con ejemplar prontitud, humildad y obediencia se sujetaron sin protesta ni tergiversación alguna, fueron honesta y decentemente conducidas, como se mandaba, al Real Monasterio de la *Zaydía*; y tomada la posesión de Monsant por el abad y convento de Valdigna, se dio cuenta de todo al rey y al papa, el qual a representación y requerimiento del rey por su breve de 29 de noviembre de 1581 confirmó, aprobó y ratificó todo lo executado por dichos comisarios apostólicos y reales, y quanto de dicha comisión se había seguido, supliendo quantos defectos *juris et facti* hubiesen podido intervenir en ello.

Esta exacta relación del origen, progreso y actual estado del Real Priorato de Monsant, formada con presencia de los instrumentos que obran en el archivo del Real Monasterio de Valdigna, es casi a la letra de mi docto amigo el Rmo. P.D. Alberico Rubio, Abad que fue del dicho monasterio. Id. págs. 20-24.

NOTES

1) «Senyor, sapigueu del cert que l'infant es vol posar incondicionalment en mans vostres i es vol acollir a la vostra mercè, i que farà el que vós vulgueu, i vindrà a Xàtiva. I ens plagué molt, i això fou el dimecres abans de Nadal. I vingué aquell dia amb tot el seu acompanyament, i es presentà a nós a les nostres cases de Xàtiva; i nós ens aixecàrem en atenció a ell, i l'acollírem bé i joiosament quan veiérem que tan humilment venia vers nós». Jaume I, *Crònica*.

2) Arxiu del *Ministerio de Asuntos Exteriores*. Madrid, Manuscrit núm. 35.

3) Alguns autors confonen el títol del monestir anomenant-lo de l'Aljama, quan als documents apareix sempre com Algema. Fa uns anys consultàrem a la catedràtica de llengua àrab de la Universitat de València, Carme Barceló Torres, el significat d'aquesta paraula.

La seua resposta fou que el terme «Algefna» pot traduir-se com «ciutat alta», en contraposició a una altra part del nucli urbà que estaria situat en un pla inferior, fet que és coherent amb la seua situació. De la mateixa manera, la porta coneguda com de l'Aljama, per la que segons la tradició entrà Jaume I en la ciutat, hauria de ser Porta de l'Algema.

4) ACA Cancelleria 202, ff. 183R-183V.

5) ACA Cancelleria, Registre 241, f. 220.

6) ACA, Ídem f. 221.

7) ACA, Cancelleria, Registre 219, f. 212.

8) Recentment s'ha publicat la part corresponent al Regne de

València amb el títol de *Viaje por la Valencia del siglo xvi*. Edició a càrrec de Francisco Clavero i Daniel Sala, València, 1993.

9) A l'època era molt freqüent que els nobles, els cavallers, els comerciants, els eclesiàstics i fins i tot els menestrals i llauradors acomodats tingueren esclaus negres. Els registres de baptismes de la col·legiata comencen dos anys després de la visita de Bronseval. Segons aquests registres, només entre 1534 i 1600 foren batejats trenta negres, entre hòmens i dones, tots ells naturals de Guinea. En 1535 i 1536 batejaren dos fills de sengles criats negres del bisbe de Teano i en 1538 altres dos captius del bisbe de Gaent.

Discrepem també de l'opinió dels curadors de l'edició del text de Bronseval quan recolzen l'afirmació de què les monges duïen una vida austera en el fet que varen ser lloades pels cavallers de Montesa presents al capítol celebrat al monestir de Montsant, atès que algunes monges eren família de a prop dels cavallers, per la qual cosa no cal esperar que les seues apreciacions foren objectives. Igualment, el fet de que les rodalies del monestir es conega com a «les Santes», no té res a veure amb les monges, –tot i l'afirmació dels autors en dit sentit– com és notori per als xativins, sinó amb una ermita dedicada a Santa Bassilisa i Santa Anastàsia.

10) Arxiu Municipal de Xàtiva. *Sobre regulares pera determinar los conventos que habían de quedar en la ciudad de Játiva*, 1820, Lligalls, Expt. 2555.

11) Vénen citades aquestes dependències en el *Carregament de censal de 333 sous 4 diners per Miquel Joan Vilar a favor de Gaspar Sanç per preu de 250 lliures*, ARV, Clero, llibre núm. 1894. Quatre fulls solts i sense títol, que contenen un trasllat del notari Gaspar Martí. Veure transcripció del document al final.

12) Encara que el terme «antigua» és molt vague i general, de la lectura dels extensos informes redactats amb motiu dels desperfectes ocasionats pels terratrèmols, i també de la d'altres documents del segle xviii que descriuen edificis, per exemple l'informe de Fra Alberto Pina sobre el monestir de Santa Clara, es dedueix sense cap mena de dubte que invariablement, per als coetanis «obra antigua» era sinònim de «medieval», el que avui coneguem com gòtic. A aquest respecte, hem d'observar que quan, Villanueva recull que feia poc que havien reformat l'església, diu que «*le habían dado un orden más proporcionado*». L'arquitectura coetània, basada en el classicisme i per tant en els ordes i les proporcions, li pareixia a aquest autor, i a tots els del xviii, més «proportionada», que l'«antigua».

13) «*El hospicio de monjes bernardos vulgo de Montsant o Monte Santo perteneciente al Rl. Monasterio de Padres Bernardos de Valdigna, con invocación de St^a María Magdalena*», i reitera a continuació: «*esta Casa Hospicio se halla en las vertientes del castillo, en la parte que llaman del Alvacar*». Arxiu del Ministerio de Asuntos Exteriores. Madrid, Manuscrit, núm. 35.